

Реферат на тему: "Утвердження критичного реалізму у Тараса Шевченка"

Тарас Шевченко

Реферат з української літератури

Утвердження критичного реалізму у Тараса Шевченка

Дальше поглиблення кризи самодержавно-кріпосницького ладу, розклад феодальних відносин та інтенсивне зростання капіталізму в Росії в 40-60-х рр. XIX ст. загострили соціальні й політичні конфлікти, активізували суспільне життя в країні. Це був період, коли всі питання зводилися до проблеми ліквідації кріпацтва, а "передова думка Росії під гнітом небачено дикого і реакційного царизму жадібно шукала правильної революційної теорії".

Програма товариства — ліквідація кріпосного права і національної нерівності, скасування дворянських привілеїв — об'єктивно несла відгомін соціальних прагнень широких народних мас. У товаристві існували два напрями — революційно-демократичний на чолі з Т. Шевченком, який виступав за революційне, збройне розв'язання антикріпосницьких і антисамодержавних вимог, та буржуазний, який обстоював шлях реформ, мирної угоди з поміщиками і монархічним урядом.

Боротьба проти численних залишків кріпосництва ще протягом багатьох десятиліть становила глибинну суть суспільно-економічного життя Росії, соціальну основу революційного руху. Важливу роль у посиленні визвольних прагнень всіх уярмлених народів Європи, у тому числі українського, відіграло польське повстання 1863р.

Вихід у 1840 р. "Кобзаря" Т. Шевченка знаменував початок нової доби в історії літератури і всього суспільного життя українського народу. Увібравши найкращі традиції багатовікової народнопоетичної і писемної культури, вирісши на ґрунті визвольних прагнень уярмлених мас, творчість Шевченка справила значний вплив на духовний розвиток народу, характер і спрямування культури багатьох наступних поколінь.

Ідеї заснування періодичних видань українською мовою виношували Г.Квітка-Основ'яненко, І. Срезневський, П. Гулак-Артемівський, М.Максимович, А. Метлинський, Є. Гребінка, а згодом Т. Шевченко, М.Костомаров, П. Куліш, І.Бецький, але на перешкоді ставали суворі цензурні умови та урядові заборони.

Цікава побутовими деталями, "Наталя" ідеалізує тогочасне селянське життя. В дусі сентиментальної чутливості у творі поетизуються матеріальний достаток, господарська і куркульська хватка, а традиційний міф про можливість збагачення далеко від рідних країв обґрунтовується релігійним почуттям героїв та сприянням "пречистої". Зображені в поемі картини життя давали, за словами І. Франка, "зовсім невірне поняття про тодішню кріпацьку Україну".

Шевченко великий не тільки тим, що мав геніальний поетичний хист, а й тим, що присвятив його справі визволення трудящих, що був поетом-революціонером, учасником суспільно-визвольного руху, його значення в розвитку передової вітчизняної суспільної думки, соціальної і національної свідомості народу не менше, ніж в історії поезії.

Дитячі враження залишили глибокий слід у свідомості Шевченка і мали величезний вплив на формування його особистості й на всю творчість. Уже в дитинстві він відчув на собі, що таке кріпацтво, сваволя поміщиків, знущання сильного над слабим, голод, сирітство і виснажлива праця.

Вірші Шевченко почав писати ще кріпаком, за його свідченням, у 1837 р.

Щоправда, в ранніх творах Шевченка майже немає безпосереднього викриття самодержавства й кріпосництва. Поет осуджує сучасний лад переважно в історичних творах у формі алюзій, протиставляючи сучасності героїчне минуле. Приховану думку про ворожість народів кріпосницької дійсності несуть у собі і ліричні персонажі — це люди нещасливої долі. Безпосередньо тему кріпацтва Шевченко вперше порушує в поемі "Слепая", в якій гостро осуджує поміщицьку мораль. Але тут осудження кріпосництва має ще дещо романтично-абстрактний характер.

Народні перекази й пісні були основним джерелом героїко-історичної поеми "Гайдамаки", присвяченій Коліївщині — антифеодальному повстанню 1768 р. на Правобережній Україні проти польської шляхти (використав поет також історичні праці й художні твори українських, російських і польських істориків і письменників про Коліївщину). В умовах кріпосницької Росії поема, в якій возвеличувалося народне повстання проти соціального й національного гноблення, сприймалася як найактуальніший твір революційного звучання. Головним героєм поеми є повсталий народ, узагальнений образ якого конкретизований в індивідуальних образах-персонажах Яреми, Гонти, Залізняка, Волоха та ін. Сюжетна лінія наймита Яреми — у рядового учасника Коліївщини — це історія того, як народне повстання розпрямило пригноблену людину, в якій в боротьбі за волю "виросли крила".

Ранній Шевченко — поет-романтик. Його романтизм має виразно революційні риси. Це романтизм протесту проти існуючої дійсності, в основі якого — мрія поета про кращу долю народу й утвердження його права й права окремої людини на свободу.

Оригінальність Шевченка-поета визначає не тільки його величезний і неповторний талант, а й його соціальна позиція поета пригноблених мас.

Саме визвольна боротьба селянства, речником якого виступив автор "Гайдамаків", як і передова думка тогочасної Росії й України, живили його поезію. Шевченко-поет починався в Петербурзі, тодішньому центрі російського, визвольного руху й літературного життя.

На Україні поет на власні очі побачив розгул кріпосництва, сваволю поміщиків і чиновників, злиденне життя селянства і прийшов до висновку (до нього він був підготовлений своїм попереднім життям і передовою думкою Росії), що революція — єдиний шлях до соціального й національного визволення народу. Відтоді його творчість

набуває відверто антисамодержавного й антикріпосницького спрямування.

Твори періоду "трьох літ" написані рукою зрілого майстра і свідомого "мужицького" революціонера, який віддав свій талант визволенню народних мас. Шевченкова поезія охоплює тепер значно ширше коло явищ суспільного буття, а художнє відтворення дійсності стає класово спрямованішим, соціально конкретнішим і аналітичнішим, ніж раніше. У його творчості цих років домінує громадянська поезія революційного змісту, не розрахована на цензурний друк. Віднині політична поезія автора "Сну" й "Кавказу" — важливий складовий елемент революційного процесу не тільки на Україні, а й у всій Російській імперії. У творах періоду "трьох літ" політичні ідеї поета стають його художніми ідеями й визначальним формотворчим чинником поезії. Саме ідейна позиція Шевченка — поета "мужицької революції" — зумовила його звернення до політичної сатири, інвективи, викривального монологу, до образів найширших художніх узагальнень. Його революційні поезії одверто "підбурливі", спрямовані на активний вплив на свідомість читача. І водночас вони наскрізь ліричні.

Поема "Сон" (з підзаголовком "комедія") — перший сатиричний твір Шевченка і перший у новій українській літературі твір політичної сатири, спрямованої проти соціального й національного гноблення українського народу, проти підвалин тодішнього соціально-політичного ладу — самодержавства, кріпосництва, церкви — та проти рабської покірливості мас. Написана до появи сатири Салтикова-Щедріна, до кращих сатиричних творів Некрасова, до листа Белінського Гоголю, до приходу в літературу Чернишевського, Добролюбова й поетів "Искры", поема "Сон" стала принципово новим явищем у літературі не лише України, а й усієї Росії. В ній вперше в історії сатири самодержавство викривалося з позицій кріпосного селянства, яке усвідомило себе (в особі Шевченка) політично. Перша сатира Шевченка стала першою сатирою вітчизняної революційної демократії і поставила його в один ряд з найвидатнішими сатириками світової літератури.

Поет малює викривальні картини покріпаченої України ("опухла дитина, голоднее мре, а мати пшеницю на панщині жне"), сибірської каторги (перший в українській літературі образ покараного революціонера — "царя волі"), Петербурга. "Раю" для людей він не знаходить, існує той "рай" тільки для царя і його вельмож. У поемі "Сон" Шевченко вперше в українській літературі створює узагальнену художню панораму соціально-політичного буття царської Росії у його найсуттєвіших виявах. Це насамперед кріпосництво (образ українського села), рекрутчина і солдатчина, політичний терор (образ сибірської каторги). Це цар і його поплічники (сцени в палаці). Це суспільно пасивний загаль ("недобитки православні"). Це кричущі соціальні суперечності міста ("Уже вбогі ворухнулись...").

Помітно збільшується кількість поезій соціально-побутового змісту, на теми життя кріпацького села. В умовах кріпосницької Росії соціально-побутова тема, якій поет надавав виразно викривального спрямування, набувала політичного значення. За гостротою викриття кріпосницького ладу на рівні побуту соціально-побутові вірші й поеми періоду заслання близькі до політичних поезій "трьох літ". Трагізм людської долі

в "темному царстві" самодержавно-кріпосницького ладу і водночас здатність людини протистояти нелюдським суспільним обставинам — домінуюча тема "невільницької" поезії Шевченка.

На засланні Шевченко написав дев'ять соціально-побутових поем на сюжети з життя українського села. П'ять з них — "Княжна", "Варнак", "Меж скалами, неначе злодій", "Марина" ("Неначе цвяшок, в серце вбитий"), "Якби тобі довелося" — одверто антикріпосницькі. Кожна з цих поем — розповідь про те, як кріпосницький лад ламає й калічить людські долі. Так, у поемі "Княжна" пан "дочку й теличку однімає у мужика", наживається на голоді, гвалтує власну дочку. У поемі "Варнак" пан знеславлює наречену кріпака. У поемі "Марина" поміщик віддає в солдати кріпака, щоб зробити своєю коханкою його молоду. Схожа колізія й у поемі "Меж скалами, неначе злодій". У поемі "Якби тобі довелося" панич намагається зґвалтувати дівчину-кріпачку. Як бачимо, сюжетні колізії цих антикріпосницьких поем досить схожі: майже всі вони варіюють мотив збезчещення паном селянки (варіації того самого мотиву, як зазначалося, — характерна риса художньої індивідуальності поета). Такий аспект викриття кріпосництва через побут (зображення морального звиродніння панства і безправності кріпаків) не новий у поезії Шевченка ("Слепая", "Осика"). Та в соціально-побутових поемах років заслання з'являється й новий мотив — мотив стихійного опору скривджених панській сваволі ("Варнак", "Марина", "Якби тобі довелося").

Образам кріпосників-"нелюдів" протистоять індивідуалізовані образи позитивних героїв — селян. Це вже не персоніфіковані "обставини", а особистості з індивідуальною психологією. Як і в попередні роки, поет створює образи "праведників", в яких втілює свій етичний ідеал життя "по правді". Таким є образ "праведного" Максима ("Москалева криниця"), який бачить своє призначення на землі в тому, щоб творити добро людям. Таким є один з найпривабливіших жіночих образів Шевченка — героїні поеми "Якби тобі довелося", яка пішла в Сибір за хлопцем, що врятував її від панича-гвалтівника. Таким є образ Петруся з однойменної поеми, який взяв на себе провину своєї коханки-генеральші. Майже всі Шевченкові позитивні герої — безвинні жертви суспільного ладу. І не тільки жертви, а й месники й протестанти. Кріпачка Марина зарізала пана ("Марина"). Хлопець-кріпак заколов вилами панича-гвалтівника ("Якби тобі довелося"). Народним месником стає герой поеми "Варнак". Соціально активних героїв поет знаходить тепер не тільки в минулому України, а й у тогочасній дійсності. Те, що його герої з народу типу Варнака й Марини — стихійні протестанти, відповідало рівневі суспільної свідомості мас тієї доби.

У 1852-1857 рр. у Новопетровському укріпленні Шевченко написав російською мовою ряд повістей, з яких збереглося дев'ять — "Наймичка", "Варнак", "Княгиня", "Музыкант", "Несчастный", "Капитанша", "Близнецы", "Художник", "Прогулка с удовольствием и не без морали". Втрачено текст "Повести о безродном Петрусе". За словами Шевченка, він написав їх близько двадцяти.

Конкретний зміст революційних поезій Шевченка останніх років життя визначала насамперед боротьба революційної демократії за розв'язання селянського питання в

інтересах народу.

Ось характерна для Шевченка медитація, якою завершується вірш "О люди! люди небораки!":

Чи буде суд! Чи буде кара!

Царям, царятам на землі?

Чи буде правда меж людьми?

Повинна бути, бо сонце стане

І осквернену землю спалить (2, 411).

Ці рядки характерні для Шевченка експресивним стилем, "вибуховістю" переживання ліричного "моменту", так і драматизмом поетичної думки, породженої спостереженням і осмисленням суперечностей буття тогочасного суспільства.